

ПИТАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ АГРАРІЇВ У СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

Всебічно освічений і розвинений фахівець здатний бути конкурентоспроможним на сучасному та майбутньому ринках праці, успішно вирішувати професійні проблеми, спираючись на майстерність спілкування й співробітництва з різними професійними категоріями. Реалії сьогодення свідчать про те, що через брак культури спілкування фахівці-аграрії потерпають від невпевненості, безпорадності, унаслідок чого програють на ринку праці.

Тому однією з найактуальніших проблем у сфері професійної підготовки фахівців-аграріїв у вищих навчальних закладах стає формування культури професійного спілкування. Сучасний компетентний фахівець-аграрій має вміти логічно, чітко й адекватно висловлювати свою думку; правильно формулювати запитання та відповіді на них; володіти апаратом аргументування; займати активну позицію під час виробничих нарад, обговорень, “круглих столів”; виступати з пропозиціями; знаходити адекватні прийоми професійного спілкування зі співробітниками й колегами різного ієрархічного рівня; виступати перед аудиторією, робити презентації; володіти мовленнєвим етикетом.

Мета статті – розкрити стан дослідженості питання культури професійного спілкування у працях вітчизняних науковців.

У зв’язку з тим, що сьогодення вимагає від фахівців різного профілю ґрунтовного опанування фахових знань та якісної підготовки до професійної комунікації, різні аспекти професійної й ділової комунікації, формування комунікативних компетенцій, навичок і вмінь для використання їх у рамках професійної діяльності дедалі частіше стають предметом вивчення в наукових дослідженнях останніх років.

Найбільша кількість праць такої спрямованості присвячена професійній комунікації педагогів (М. Васильєва, Н. Волкова, І. Комарова, В. Полторацька, С. Рябушко та ін.). Це не дивно, адже культура професійного спілкування традиційно розглядається як складова професійної культури працівників гуманітарних спеціальностей, насамперед педагогів і психологів. Водночас у зв’язку зі змінами в суспільстві, викликаними його інформаційним, технічним, економічним і культурним розвитком, культура професійного спілкування стає для аграріїв чинником, необхідним для вирішення професійних завдань, та одним з критеріїв їхньої професійної компетентності.

Проте, на наш погляд, принципова відмінність між культурою професійного спілкування педагогів і представників інших професій, зокрема, аграріїв, зумовлена різними функціями цих аспектів культури. Педагоги покликані шляхом професійного спілкування навчати й виховувати студентів – майбутніх професіоналів різних фахів. Специфіка культури професійного спілкування фахівців-аграріїв полягає в тому що вони як професіонали за допомогою засобів професійного спілкування виконують принципово інші професійні завдання й таким чином досягають успіхів у всіх сферах життя (професійній, соціальній тощо). Водночас їхня професійна діяльність і культура професійного спілкування безпосередньо пов’язані з матеріальною сферою діяльності суспільства.

Вимоги до фахівців-аграріїв за останні роки стрімко змінилися, на передній план вийшов людський фактор, зросла роль комунікації у професії. Такий стан справ вимагає гнучкої реакції аграрної освіти, на чому наголошують провідні науковці цієї сфери. Д. Мельничук констатує, що “заклади вищої аграрної освіти (ВАО) зіткнулися сьогодні з новими перешкодами, а саме зменшенням зайнятості в сільському господарстві, конкуренцією з іншими освітніми установами, диверсифікацією студентів та відмінністю в комунікаційному забезпеченні села та міста. Протягом останніх років прогресивні заклади ВАО намагалися реформувати свою діяльність з метою приведення її у відповідність до потреб та економіки села” [9, с. 5]. Вивчаючи досвід зарубіжних закладів у сфері аграрної освіти, Д. Мельничук звертає увагу на те, що практично всі вони вносять відповідні зміни до організації навчального процесу та навчальних програм. Так, Монтерейський інститут, визнаючи необхідність пристосування аграрних ВНЗ до змін у суспільстві, переглядає свої цілі кожні 10 років. Наприклад, зараз він “визначив ряд “стандартних” предметів, які мають викладатися в рамках кожної навчальної програми. Серед них: аналіз інформації, англійська мова, основи управління якістю, менеджмент, екологія та сталий розвиток, спілкування, розвиток підприємницьких здібностей, соціально-культурні цінності світу, професійна етика” [9, с. 9]. Привертає увагу той факт, що спілкування визнається предметом, необхідним для вивчення в сучасних умовах кожному студенту-аграрію, незалежно від його фахової спеціалізації.

Досліджуючи культуру професійного спілкування майбутніх фахівців-аграріїв, вважаємо важливим розглядати питання її формування в контексті загальних тенденцій розвитку як вітчизняної, так і зарубіжної професійної освіти. Звертаючись до основних документів у галузі української і європейської освіти, результатів опитувань найбільших і найавторитетніших агенцій, досліджень сучасних вітчизняних і зарубіжних педагогів, можна зробити висновок, що питання підготовки сьогоднішніх та майбутніх фахівців переноситься в площину культури.

Реальний стан педагогіки, досвід зарубіжних і вітчизняних освітян враховано при розробці завдань, напрямів, шляхів і принципів реформування освіти, закладених у Державну національну програму “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). Особливо важливе для нашого дослідження декларування принципів гуманізації та гуманітаризації освіти, які трактуються в Програмі таким чином:

– гуманізація освіти полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії відносин людини й навколишнього середовища, суспільства та природи;

– гуманітаризація освіти покликана формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості й планетарне мислення [5].

Далі в програмі конкретизовано аспекти культури, формування яких є завданням освіти: світоглядна, правова, моральна, політична, художньо-естетична, економічна, екологічна культура. На жаль, не враховано культуру спілкування, актуальність формування якої, як свідчать численні дослідження у сфері вищої освіти, є нагальною вимогою сьогоднішнього суспільства.

Державна національна програма “Освіта” розглядає освіту як один з найважливіших факторів економічного й соціального розвитку держави, що має забезпечити необхідні передумови кардинального перетворення продуктивних сил України. Згідно із цим документом, вища освіта України має зайняти чільне місце в підготовці фахівців до праці й життя в нових умовах, що суттєво відрізняються від

тих, у яких зростало, навчалось, виховувалось, жило та працювало попереднє покоління. Вищі навчальні заклади освіти покликані забезпечити зрушення на ринку праці, випускаючи нову формацію спеціалістів, які завдяки своїй високій кваліфікації, ґрунтовним професійним знанням, комунікабельності й високому рівню культури зможуть зробити вагомий внесок у докорінні перетворення, що сьогодні відбуваються в суспільстві.

У Державну національну програму “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) закладені вимоги сьогодення до навчання й виховання нового покоління та стратегія розвитку освіти. Окреслений цим документом напрям розвитку передбачає створення цілісної системи неперервного навчання та виховання, маючи на меті формування інтелектуального й культурного потенціалу як найвищої цінності суспільства та нації. У програмі вказано основні принципи реформування всієї системи освіти:

- демократизація освіти й розширення автономії навчальних закладів з урахуванням розвитку партнерства учнів, студентів та педагогів, гуманізації системи, що полягає в утвердженні людини як вищої соціальної цінності;
- гуманізація освіти, яка покликана формувати у свідомості учнів цілісний науковий світ, розвивати їхню духовність і творче мислення;
- національна спрямованість освіти, її гармонійне поєднання з національною історією;
- неперервність освіти, перетворення її на процес, що триває протягом усього життя людини;
- неподільність навчання й виховання, їх органічна єдність як найважливішого важеля економічного та політичного розвитку суспільства [5].

Програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) знаменує якісно інший, відмінний від традиційного, підхід до навчання й виховання нової генерації фахівців. Людина ХХІ ст., коли надзвичайно ускладнилися відносини у зв’язку з глобалізацією та інформатизацією суспільства, зростанням комунікативного наповнення життя й інформаційної насиченості середовища життєдіяльності, має бути не тільки компетентною, освіченою, вихованою, патріотом, фахівцем своєї справи, а й високофункціональною, тому що ідеї, знання й технології нині змінюються набагато швидше, ніж змінюються покоління людей.

Традиційно вищі навчальні заклади освіти були зорієнтовані на засвоєння студентами певного обсягу загальних і фахових знань з метою їх використання в майбутній професійній діяльності. Про це свідчать, наприклад, “змістові частини галузевих стандартів вищої освіти підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів молодшого спеціаліста та бакалавра щодо гуманітарної, соціально-економічної та екологічної освіти та освіти з безпеки життя і діяльності людини й охорони праці” [6]. Така орієнтація особливо притаманна аграрним навчальним закладам, які відзначаються своєю консервативністю, що було зумовлено усталеними умовами життя й праці в сільській місцевості.

Дисертаційні дослідження у сфері вищої аграрної школи присвячені окремим питанням професійного спілкування, хоч зростання їх кількості останніми роками унаочнює актуальність досліджуваної проблеми. Проте під кутом зору комплексності ця проблема розглянута недостатньо: відсутня термінологічна єдність стосовно сутності поняття “культура професійного спілкування майбутніх аграріїв”, а відповідно, і система критеріїв, показників, рівнів її сформованості; не розроблено технологію процесу формування культури професійного спілкування у студентів аграрних ВНЗ, а тільки частково вивчено фактори та умови її розвитку. У по-

шуках шляхів формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців-аграріїв вважаємо слушним врахувати напрацювання дослідників щодо вирішення певних часткових аспектів досліджуваної проблеми. Такими працями вважаємо, зокрема, дисертаційні дослідження щодо розвитку пізнавальної активності майбутніх аграріїв.

Досліджуючи в докторській дисертації педагогічні умови формування навчально-пізнавальної активності студентів аграрних ВНЗ, П. Лузан доходить висновку, що такими умовами є: “врахування результатів діагностики пізнавальних здібностей студентів у навчальній роботі, систематичне підкріплення в студентів мотивації до розвитку сприймання, мислення, пам’яті під час тренування, вправ; залучення студентів до ефективного оволодіння знаннями, уміннями та навичками на заняттях через підтримування мимовільної, виховання довільної та післядовільної уваги; формування цінностей, інтересів, норм, установок, відносин в академічних групах, які сприяють продуктивному навчанню на основі: а) оволодіння студентами знаннями, уміннями та навичками спілкування; б) педагогічної діяльності наставника групи щодо формування перспектив спільної діяльності, створення сприятливого емоційно-психологічного мікроклімату в навчальному середовищі; в) різнобічного залучення студентів до спільної діяльності (навчальної, трудової, наукової, спортивної тощо); усвідомлене засвоєння викладачами вищих аграрних закладів освіти психолого-педагогічної теорії та їх позитивне ставлення до впровадження в навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій; оптимальне застосування методів навчання, при якому інформаційні, репродуктивні способи навчальної роботи цілеспрямовано замінюються методами продуктивного навчання” [8, с. 40]. Як бачимо, дослідник визначає оволодіння студентами знаннями, уміннями та навичками спілкування як основу продуктивного професійного навчання. Підтримуючи його думку, вважаємо формування культури професійного спілкування студентів аграрних ВНЗ одним з важливих складників професійної підготовки фахівців-аграріїв. Водночас дослідження П. Лузана дає змогу констатувати існування тісного взаємозв’язку та взаємовпливу культури професійного спілкування й інтелектуально-пізнавальної навчальної діяльності студентів-аграріїв.

Найбільш ґрунтовною науковою працею з проблеми дослідження професійного спілкування майбутніх аграріїв є докторська дисертація Л. Барановської. Дослідниця пропонує розглядати спілкування як необхідну умову формування, вдосконалення, зростання фахівця. Метою й кінцевим результатом процесу навчання професійному спілкуванню вона вважає вироблення вербальних професійно-комунікативних умінь та навичок студентів, сформованість яких допоможе досягти взаєморозуміння під час встановлення професійних контактів, впливатиме на психологічний клімат у трудових колективах, суттєво поліпшуватиме продуктивність праці. Проте автор обмежується лише розкриттям сутності основних знань, умінь і навичок професійного спілкування та методики їх формування в навчальному процесі й у фаховій практичній підготовці, не уточнюючи визначення базового поняття “професійне спілкування майбутніх аграріїв”. Важливою для нашого дослідження вважаємо думку дослідниці про те, що найбільш значущими засобами для вироблення в студентів потреби в професійному спілкуванні є “проблемне навчання, наближення процесу навчання до умов виробництва, створення ситуацій професійної екстремальності, застосування колективних форм навчальної діяльності” [1, с. 3].

Розглядаючи різні аспекти професійного спілкування студентів аграрних ВНЗ, Л. Барановська зосереджується на мовно-мовленнєвому, зокрема, вербальному: “Вербальний аспект – важливий компонент навчання студентів вищого аграрного закладу освіти професійного спілкування. Значимість роботи зі студентами у мовно-мовленнєвому напрямі обумовлюється тим, що успіх процесу підготовки висококваліфікованих фахівців значною мірою залежить від впровадження в навчальних закладах єдиного мовного режиму, що був би обов’язковим для всіх педагогів та студентів, а також від здійснення змін у структурі та змісті мовної освіти” [1, с. 9]. Повністю погоджуємося з тим, що дослідниця вбачає специфіку мовно-мовленнєвої підготовки аграріїв у зміцненні мовно-функціональної основи професійної сфери, розвитку професійної лексики, вдосконаленні спеціальної термінології, подоланні ускладнень, зумовлених існуванням двомовності, копіюванням сільськогосподарських термінів з російської мови.

Ще один аспект специфіки культури професійного мовлення студентів-аграріїв відкриває наукове дослідження Г. Берегової з проблеми культури мовлення в діалектному середовищі, продиктоване вимогами сьогодення, оскільки перед аграрною вищою школою стоїть завдання підготувати висококваліфікованих спеціалістів, які “вільно володіють професійним мовленням: послуговуються офіційно-діловим, науковим та розмовним стилями з урахуванням територіальних діалектів; мають чітке уявлення про терміни та раціональне їх використання у професійному мовленні поряд з їх діалектними відповідниками; уміють висловлюватися на професійну тему, уникаючи змішаних і соціальних діалектизмів; мають навички культури професійного спілкування” [2, с. 5]. Важливим для нашого дослідження вважаємо акцент автора на тому факторі, що усне й писемне мовлення одного й того самого мовця має різний ступінь розвиненості. Навчання студентів письмових форм професійного спілкування присвячена дисертація Н. Березіної [3]. Рівень розвитку усних і писемних мовленнєвих умінь потрібно враховувати у процесі формування культури професійного спілкування у студентів аграрних ВНЗ.

Напрями формування культури ділового мовлення аграріїв як підвиду професійного мовлення конкретизує у своїй дисертації В. Михайлюк [10], відносячи до них: оволодіння системою теоретичних знань сучасної лінгвістичної науки; формування вмінь і навичок, необхідних студентам для роботи з документацією, її оформленням і вмілим використанням у професійній роботі; удосконалення мовленнєвих якостей у процесі ділового спілкування; вироблення лінгвометодичних умінь роботи з лексичним, граматичним, стилістичним матеріалом відповідно до вимог практичного курсу. Автор відзначає актуальність завдання пошуків такого підходу до планування практичних занять, завдяки якому в студентів формується позиція діяльнісного, а не вербального навчання.

Підтримуючи думку Л. Барановської, Г. Берегової, В. Михайлюк та інших дослідників про важливість розвитку культури мовлення у студентів аграрних ВНЗ, вважаємо, проте, неможливим зведення культури професійного спілкування тільки до одного її складника – культури мовлення, адже, щоб професійне спілкування було успішним, недостатньо знати “специфіку ділового мовлення, його лексику, граматику і стилістику. Треба навчитися користуватись своїм мовленням так, щоб зацікавити співрозмовника, вплинути на нього, завоювати на свою сторону, успішно говорити з тими, хто симпатизує вам, і з тими, хто проти вас, брати участь у бесіді у вузькому колі і виступати перед широкою публікою” [7, с. 23].

Рівень професійної підготовки сучасного фахівця-аграрія визначається не лише за рівнем набутих фахових знань, умінь та навичок, але і його ціннісними орієнтаціями, готовністю і здатністю до постійного професійного самовдосконалення. Орієнтуючись у формуванні культури професійного спілкування у студентів вищих аграрних навчальних закладів на вимоги сьогодення, слід враховувати, чого очікують від майбутніх фахівців їх потенційні працедавці. Фірми й підприємства-працедавці, за даними опитувань, проведених компанією Graduate серед менеджерів з персоналу 200 компаній [4, с. 53], висувають до випускників ВНЗ такі вимоги: знання ПК; аналітичне мислення; володіння іноземною (переважно англійською) мовою; корпоративність, уміння працювати в колективі; комунікативні навички; орієнтованість на кар'єру; досвід роботи; володіння другою іноземною мовою.

Як видно з результатів цього опитування, ринок праці потребує фахівців з високим рівнем культури професійного спілкування, адже і вміння працювати у колективі, і володіння комунікативними навичками, і знання іноземних мов, і робота з персональним комп'ютером – все це належить до сфери культури професійного спілкування.

Згадане вище опитування виявило й недоліки підготовки молодих фахівців у ВНЗ, серед яких переважають: слабка загальна підготовка; погане знання іноземних мов; слабкі уявлення про бізнес-середовище; “відірваність” знань від реальності; недостатнє володіння комунікативними навичками [4, с. 54]. Одним із шляхів їх подолання може бути формування, розвиток і підвищення рівня культури професійного спілкування.

Висновки. Аналіз наукових напрацювань вітчизняних дослідників засвідчив, що проблема формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців-аграріїв досліджується в різних її аспектах. Найбільш глибоко вивчені теоретико-методологічні засади: підходи, принципи, зміст. Подальшого вивчення потребують питання пошуку шляхів, форм та методів формування культури професійного спілкування в майбутніх фахівців-аграріїв.

Література

1. Барановська Л.В. Навчання студентів професійного спілкування : монографія / Л.В. Барановська. – Біла Церква, 2002. – 256 с.
2. Берегова Г.Д. Формування культури мовлення студентів-аграрників в умовах нижньонадніпрянських говірок : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02 / Г.Д. Берегова ; Херс. держ. ун-т. – Херсон, 2003. – 18 с.
3. Березина Н.Е. Обучение письменным формам делового общения в ситуациях вхождения в сферу профессиональной деятельности : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н.Е. Березина. – М., 1998. – 16 с.
4. Васильева Н. Он пришел дать вам работу / Н. Васильева, Є. Кийко, А. Максименко // Кар'єра. – 2005. – № 7–8. – С. 52–57.
5. Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.
6. Змістові частини галузевих стандартів вищої освіти підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів молодшого спеціаліста та бакалавра щодо гуманітарної, соціально-економічної та екологічної освіти та освіти з безпеки життя і діяльності людини й охорони праці // Вища освіта. – 2003. – № 11. – С. 3–30.
7. Кузин Ф.А. Культура делового общения / Ф.А. Кузин. – М. : Ось, 2000. – 336 с.
8. Лузан П.Г. Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / П.Г. Лузан // Національний аграрний ун-т. – К., 2004. – 42 с.
9. Мельничук Д. Вища аграрна освіта: нові підходи / Д. Мельничук // Аграрна наука і освіта. – 2004. – Т. 5. – № 3–4. – С. 5–19.

10. Михайлюк В.О. Формування культури ділового мовлення у студентів аграрного вузу (на матеріалі спеціальностей “Облік і аудит” та “Менеджмент організацій”): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / В.О. Михайлюк; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – К., 1999. – 28 с.

БАВИКІНА Н.Ю., САВЧЕНКО О.П.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВНЗ

Завдання, що постали перед вищою школою, потребують пошуку шляхів удосконалення навчально-виховного процесу, розроблення нових методів та організаційних форм взаємодії викладача і студента. Разом з тим самим життям доведено, що тільки ті знання, до яких студент прийшов самостійно, завдяки власному досвіду, думці та діям, стають справді міцним його здобутком. Саме тому вища школа поступово переходить від передавання інформації в готовому вигляді до керівництва самостійною пізнавальною діяльністю студентів, формування в них досвіду самостійної навчальної роботи.

Студент, не підготовлений до самостійного здобуття нових знань, не зможе розвинути в собі ці якості в процесі професійної діяльності. Саме тому ВНЗ покликаний забезпечити не тільки високий рівень професійних знань і вмінь студентів, а й сформувати творчу особистість фахівця, здатного до самовдосконалення та самоосвіти. Науково правильно організована й систематично здійснювана самостійна робота є необхідною умовою успішного навчання, одним з визначальних факторів, що впливають на професійне становлення особистості.

Мета статті – розкрити суть, особливості та умови самостійної роботи студентів ВНЗ.

Сучасна концепція вищої освіти тісно пов’язує хід і результати навчання з рівнями організації самостійної роботи студентів на різних його етапах, що потребує розроблення теоретичних і методичних основ керівництва самостійною навчальною діяльністю.

Сьогодні серед дослідників цієї проблеми відсутнє єдине розуміння суті таких понять, як самостійність, самостійна робота студентів, її функції й види. Грунтуючись на сучасних науково-педагогічних дослідженнях, ми розглядаємо самостійну роботу студентів як особливу форму навчальної діяльності суб’єкта, у процесі якої студенти оволодівають знаннями та вміннями, а також розвивають такі якості особистості, як самостійність і активність. Як стверджує В.А. Козаков, організація самостійної роботи студентів має подвійну мету: формування самостійності як риси особистості й засвоєння знань, умінь та навичок.

Педагогічний досвід дає змогу визначити види самостійної роботи студентів: за характером керівництва з боку викладача (опосередкована, безпосередня), за рівнем самостійності студентів (низька, середня, висока), за проявом студентами самостійних дій (обов’язкова, бажана), за тривалістю виконання (короткочасна, довготривала), за видами діяльності (навчально-пізнавальна, професійна), за формами організації (фронтальна, групова, індивідуальна), за місцем у навчальному процесі (аудиторна, позааудиторна).